

Dr Danuta Kamilewicz-Rucińska¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska

Komisja Edukacji Narodowej i Konstytucja 3 Maja – wpływ reform na współczesną oświatę polską na Litwie

Wstęp

Epokę Oświecenia w Europie tworzył klimat specyficzny, który wyrażał się w społeczno-kulturowych stosunkach nowej jakości, gwałtownym przyspieszeniu kapitalistycznych stosunków rynkowych w wiodących krajach europejskich, globalnym charakterze handlu i gospodarki przemysłowej. Nie mniejsze znaczenie miały w tym rozwój nauki, twórczości literackiej, różnych refleksji nad religią oraz eksplozja projektów reform wychowawczych i systemów oświatowych. Nowe prawa i modele pojęciowe implikowały odkrycia w medycynie, astronomii, fizyce, chemii, a rozwój techniki użytkowej i poznania empiryczne stosowano w wyjaśnianiu zjawisk przyrody. Nad kryzysem feudalizmu triumfowała formacja kapitalistyczna oraz kształtował się nowoczesny ustrój demokratyczny. Racjonalizm, naturalizm, libertynizm, ateizm, deizm, rozwój nauk przyrodniczych, antydogmatyzm, wiara w postęp, widoczny rozdział filozofii i religii – to cechy charakterystyczne europejskiego Oświecenia. Człowiek, jak pisał Immanuel Kant, miał stawać się coraz rozumniejszy². Idee humanizmu mówiły o wartości człowieka, nauce, liberalizmie i odczarowaniu świata – *Bóg powoli stawał się rozumem*³.

Należąca do największych państw europejskich Rzeczpospolita w XVIII w. nie dorównywała jednak krajom Europy Zachodniej ani poziomem rozwoju ekonomicznego, ani politycznego⁴. Idee oświeceniowe ograniczały się do politycznej publicystyki salonowo-dworskiej, głównie

¹ <https://orcid.org/0000-0002-7875-9610>

² Krasnodębski Zdzisław, *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991, s. 162.

³ Kurowicki Jan, *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] red. Witold Tulibacki, Andrzej Możdzierz, *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, Olsztynska Szkoła Wyższa im. J. Rusieckiego, Olsztyn 2005, s. 14.

⁴ Majewski Stanisław, *Reformy szkolnictwa w Polsce od XVIII do XX wieku i ich wpływ na kształt współczesnego systemu szkolnego*, „Studia Pedagogiczne Akademii Świętokrzyskiej”, t. 14, Kielce 2003, s. 97.

na dworze Stanisława Augusta Poniatowskiego⁵ i nie miały wpływu na życie codzienne i funkcjonowanie kraju, który nie był zainteresowany nowożytnymi zmianami. Słabość władzy królewskiej, przewaga magnaterii, zdeintegrowane i pozbawione praw mieszczaństwo, kryzys finansów państwa, zrywanie sejmów na skutek zasady *liberum veto* – rozkładały ustroj polityczny państwa. Wpływ na taki stan rzeczy miały dwie zasadnicze kwestie: Kościół katolicki i oddziaływanie jego nauki na sposób funkcjonowania państwa oraz ideologia polskiego sarmatyzmu⁶. Konserwatyzm i dogmatyzm religijny oraz wiara w to, że naród polski został wybrany przez Boga, zrodziły świątopogląd, przez który postrzegano rzeczywistość⁷. Polskę, przekonaną o swojej doskonałości, nie interesowały prądy humanistyczne, zmiany rynkowe, nowożytna nauka i edukacja, co, w przeciwieństwie do Rosji, Prus i Austrii, które ponad Polską zawierały sojusze, nie pozwoliło jej urosnąć do rangi mocarstwa. Okazało się też, że Sarmaci, wbrew temu, co sami o sobie sądzili, nie potrafili skutecznie wówczas na to reagować⁸. Dlatego podjęli wielkie dzieło naprawy ustroju państwa, poczynając od reformy systemu oświaty, a zakończone uchwaleniem majowej konstytucji.

Powstanie Komisji Edukacji Narodowej

Pomimo niekorzystnej sytuacji państwa polskiego (podziałów politycznych, rywalizującej o wpływ magnaterii) już od lat czterdziestych XVIII w. były próby naprawy i wzmocnienia ustroju społeczno-ekonomicznego Rzeczypospolitej szlacheckiej. Powodzenie reform ustrojowych postrzegano w odpowiednim przygotowaniu obywateli, zwracając uwagę na potrzebę reformy szkolnictwa w duchu patriotyczno-obywatel-

⁵ Kostkiewicz Teresa, *Oświecenie. Próg naszej współczesności*, Warszawa 1994.

⁶ Zielińska Katarzyna, *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne”, 2016, vol. 40, nr 3, s. 37–45.

⁷ Urniaż Jerzy, *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe”, 2020, t. 3, nr 1, s. 16.

⁸ Müller Michael G., *Czy rozbiory uniemożliwiły wejście Polski na drogę nowoczesności?*, [w:] Andrzej Ajnenkiel, Janusz Kuczyński i Andrzej Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, Uniwersytet Warszawski – Program Badań i Współtworzenia Filozofii Pokoju, Warszawa 1990, s. 141–146.

skiego wychowania młodzieży. W słynnej mowie *Jak od wczesnej młodości wychowywać uczciwego człowieka i dobrego obywatela* Stanisław Konarski podkreślał, że troska o należyte kształcenie młodzieży szlacheckiej należy do najważniejszych zadań spośród pełnionych przez nich powinności. Mówił, że taka będzie Rzeczypospolita, jakie będą obyczaje, sposób myślenia i postępowania w dorosłym życiu obecnie przygotowywanych do życia dzieci, które kiedyś ujmą w swoje ręce sprawy Rzeczypospolitej – wszystko zależy od roztropnego i przezornego wychowania⁹. Akcentowana również przez innych przedstawicieli oświecenia polskiego koncepcja S. Konarskiego przygotowała grunt dla powstania i działalności Komisji Edukacji Narodowej.

Po likwidacji w lipcu 1773 r. przez papieża Klemensa XIV zakonu jezuitów, który od czasów założenia w 1534 r. miał nadzór nad oświatą i szkolnictwem w Polsce i Europie, 14 października 1773 r. Sejm RP, dzięki poparciu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i skupionych wokół niego najbardziej świątłych Polaków, zwolenników francuskiego fizjokratyzmu¹⁰, powołał Komisję Edukacji Narodowej. Była to pierwsza centralna, świecka władza oświatowa, która objęła swym nadzorem całe ówczesne szkolnictwo polskie. Animatorzy reformy oświaty stanęli ponad podziałami i prywatnymi interesami. Zarówno biskupi, jak i świeccy działacze oświatowi zdecydowali o przeznaczeniu dóbr pojezuickich na dzieło reformy. KEN, podległa bezpośrednio sejmowi, wprowadziła edukację na trzech poziomach, zgodnie z ówczesnym podziałem społecznym: szkoły powszechne – najniższy poziom, gimnazja – poziom wyższy, uniwersytety – poziom najwyższy. Scentralizowano kierowanie i finansowanie oświaty oraz ujednolicono system nauczania. Król Stanisław August Poniatowski, prócz honorowego protektoratu, sprawował także władzę wykonawczą nad działalnością KEN, wspierając jej działania finansowo do końca niepodległości.

Głównym celem działalności KEN było wzmocnienie państwa, działania na rzecz wzmocnienia przestrzegania praworządności poprzez wychowanie pokolenia ludzi niewynoszących swych prywatnych, partyku-

⁹ *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, wybór i oprac. Stefan Wołoszyn, t. 1, wyd. 2 zm., Kielce 1998, s. 558.

¹⁰ Szkoła ekonomiczna stworzona we Francji w II połowie XVIII w. Główni przedstawiciele fizjokratyzmu w Polsce to: A. Popławski, H. Stroynowski, H. Kołłątaj, J. S. Dembowski. Kopaliński Władysław, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989, s. 172.

larnych interesów ponad dobro ojczyzny. Komisja swoją pieczę objęła, między innymi, programy nauczania, podręczniki, kwestie organizacyjne, kształcenie nauczycieli, problemy wychowania młodzieży. Edukację postrzegano jako użyteczną samą w sobie, która miała ułatwiać życie i prowadzić do poprawy poziomu życia materialnego. Służyć temu miało wprowadzenie do szkół przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, nienauczanych dotychczas w polskim szkolnictwie powszechnym. Starano się wydobyć to, co w feudalizmie widziano jako najbardziej wartościowe i wzbogacano o nowe nurty, unikając jednocześnie prowadzącej do kapitalizmu rewolucji. Komisja po raz pierwszy podjęła próbę wprowadzenia obowiązkowego nauczania w języku polskim na wszystkich szczeblach nauczania szkolnego.

Całości początkowych założeń i chwalebnych idei reform KEN nie udało się zrealizować, gdyż wraz upadkiem Rzeczypospolitej, po trzecim rozbiórce, Komisja Edukacji Narodowej przestała istnieć. Jednak tradycje KEN były i są żywe, o czym stanowi dalsza część artykułu.

Scheda reform KEN dla Konstytucji 3 Maja

Hasła oświeceniowe wyznaczały kierunek zmian w osiemnastowiecznej Polsce. Pośrednio dzięki cudzoziemcom odwiedzającym Polskę lub studiującym w Akademii Krakowskiej, a także polskiej szlachcie i młodzieży, która wyjeżdżała za granicę, do Rzeczypospolitej docierały prace myślicieli zachodnioeuropejskich, m.in.: Johna Locke'a, François'a de Salignac'a de la Mothe-Fénelon'a, Franciszka Quesnay'a czy Jana Jakuba Rousseau. Apelowali oni do zaufania rozumowi i sądom racjonalnym, postulowali pragmatyzm, naturalizm, empiryzm i wzmocnienie gospodarcze kraju, przede wszystkim przemysłu i rolnictwa. Nowe szkoły, które propagowały te idee, zaczęły pojawiać się już w I połowie XVIII wieku: 1737 – szkoła teatynów w Warszawie, której uczniem był, między innymi, przyszły król Stanisław August Poniatowski; 1740 – pijarskie Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego; nowoczesne szkoły jezuickie i szkoły rycerskie. Wszystkie włączały do swych programów przedmioty matematyczno-przyrodnicze oraz wiedzę o państwie. Była to ważna zmiana, bo zaczęto dostrzegać wartość państwa, a przede wszystkim pozytywny wpływ jednostek na jego kształtowanie. Piętnowano samowolę szlachty i zrywanie sejmów. Celem było wychowanie dobrego człowieka i dobrego obywatela. Szkoły rycerskie były miejscem nowoczes-

nego, wszechstronnego kształcenia szlachty, przygotowywały zarówno przyszłych oficerów, jak i pracowników administracji państwowej, uczyły sztuki walki oraz wprowadzały uczniów w zagadnienia polityczne ówczesnej Europy. Adam Czartoryski w *Katechizmie Kadeckim* pisze, iż kadetem jest człowiek młody, dobrze urodzony, oddany pod dozór osób, które obyczają jego kształcić, rozum polerować i wiadomościami zdobić powinny, aby go uczyniły godnym zaszczytu szlacheckiego urodzenia. Zaś wstąpić w ten stan może ten, kto ma skłonność, sposobność do podjęcia nauk do wszystkich sposobności stanów, a karność żołnierska obrana, bo *nayporządnieyfsza, i nayfzlachetnieyfsza*¹¹.

W przypadku spuścizny KEN na proklamowanie Konstytucji 3 Maja znaczenie mieli wyłącznie ludzie o szczególnych osobowościach. Jedną z nich był król Stanisław August Poniatowski, który podpisując 7 września 1764 r. *Pacta Conventa* przekazał narodowi zobowiązanie: *W żywej zostawając perswazji, iż uszczęśliwienie kraju każdego od sposobu myślenia obywatela, ten zaś sposób od wczesnych dobrej i cnotliwej edukacji zasiewków dependuje, amore boni publico, szkołę rycerską na młodzież szlachecką postanowić pragniemy [...]*¹². Było to pierwsze publiczne zobowiązanie nowego króla potwierdzające, że w nauce młodzieży widzi jedyną drogę do wydobycia kraju z zacofania i w unowocześnieniu państwa, które wkrótce zostało spełnione przez powołanie Komisji Edukacji Narodowej.

Celem KEN było zreformowanie nauczania w szkolnictwie tak, „aby młodzież nabyła na wiek dalszy potrzebne światła, które by ją kierowały w życiu prywatnym i w życiu publicznym do zupełnego wykonania, co powinien człowiek, chrześcijanin i obywatel, aby i sobie i drugim stał się pożytecznym”¹³. Programy nauczania skierowano przede wszystkim na sprawy krajowe, jego potrzeby i działania ku lepszemu. Niestety, wraz z upadkiem Rzeczypospolitej po trzecim rozbiórce Komisja Edukacji Narodowej przestała istnieć. Szkoły zostały włączone w struktury oświatowe państw zaborczych, z których najdłużej działały w zaborze rosyjskim – w Okręgu Naukowym Wileńskim to uniwersytet do 1831 r. nad-

¹¹ Czartoryski Adam Kazimierz, *Katechizm Kadecki*, nakł. Michał Gröll, Warszawa 1774, źródło: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=45418> [dost.: 8.09.2021].

¹² Salmonowicz Stanisław, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1980, nr 23, s. 46.

¹³ *Pierwiastkowe przepisy Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773–1776*, wyd. i wstęp Zygmunta Kukulskiego, Lublin 1923, s. 140–158.

zorował funkcjonowanie szkół, w których zachowano program nauczania z czasów Komisji oraz podręczniki, a nauka odbywała się w języku polskim.

Niezwykłą rolę w historii Państwa Polskiego i powstaniu pierwszej Konstytucji europejskiej odegrał duchowny i uczoney Hugo Kołłątaj (1750–1812) herbu Kotwica, który był jednym z najaktywniejszych działaczy przy powstaniu i pracach KEN oraz Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Jako delegat KEN, a później rektor Akademii Krakowskiej przyczynił się do reformy uczelni, a po przeprowadzce do stolicy skupił wokół siebie grono entuzjastów reform i publicystów, tworząc tzw. Kuźnicę Kołłątajowską, gdzie działali m.in. Stanisław Małachowski i Franciszek Salezy Jezierski. H. Kołłątaj to działacz opozycji antykrólewskiej, a podczas Sejmu Czteroletniego aktywny członek obozu patriotycznego. W rozprawie pt. *Do Stanisława Małachowskiego, referendarza koronnego. O przyszłym sejmie Anonima listów kilka* przedstawił on program swojego stronnictwa, postulując m.in. reformy społeczne, dziedziczość tronu, równouprawnienie mieszczan i wolność dla chłopów (zniesienie pańszczyzny na rzecz czynszu), likwidację liberum veto oraz wprowadzenie ogólnego opodatkowania¹⁴. H. Kołłątaj został współtwórcą Konstytucji 3 Maja, a później jednym z przywódców Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej, podkanclerzym koronnym i członkiem rządu.

Na ducha reform, w szczególności zaś ducha Konstytucji 3 Maja, największy wpływ wywarła nauka i oświata, rozwijane po utworzeniu Komisji Edukacji Narodowej. W Koronie reformę przeprowadził Hugo Kołłątaj, w Wilnie – eksjezuista, astronom Marcin Poczobut-Odlanicki (1728–1810). Szczególny wpływ na przeobrażenia w szeroko pojmowanej oświacie miały:

- Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych przygotowujące podręczniki szkolne, a wśród nich wybitne dzieło *Gramatyka dla szkół narodowych* Onufrego Kopczyńskiego.
- Reformy Akademii Krakowskiej i Wileńskiej, które otrzymały nazwy Szkół Głównych i nowe zadania w oświacie: kształcenie (również nauczycieli), opieka nad szkołami niższych szczebli, roczne wizytacje szkolne, działalność naukowa.

¹⁴ Kołłątaj Hugo, *Do Stanisława Małachowskiego, referendarza koronnego. O przyszłym sejmie Anonima listów kilka*, „List ósmy”, dnia 11 listopada 1788 r., <http://kody.miastoliteratury.pl/b/hugo-kollataj> [dost.: 8.10.2021].

- Szkoła Rycerska wychowująca kadetów jako obywateli, którzy powinni Ojczyznę swoją i jej dobro nade wszystko kochać i mogli się dla niej poświęcić, ludzi cnotliwych, pełnych uszanowania dla *zwierzchności, dobroczynności i afektu dla równych, względu dla niższych*¹⁵.
- Rozkwit literatury patriotycznej.
- Ukończone dzieło Adama Naruszewicza *Historia narodu polskiego*, doprowadzone do roku 1388 i oparte na bogatym materiale źródłowym.

Te i inne próby przekonywania społeczeństwa o potrzebie naprawy państwa w celu uratowania jego bytu – 6 października 1788 r. zebrały pod laską konfederacji (co oznaczało przyjmowanie uchwał większością głosów i eliminowało *liberum veto*) **Sejm** zwany z powodu wagi podejmowanych na nim decyzji Wielkim, a ze względu na czas trwania – Czteroletnim, ukoronowaniem którego było uchwalenie Konstytucji 3 Maja.

Nawiązania do wartości i postulatów KEN oraz Konstytucji 3 Maja we współczesnym szkolnictwie polskim na Litwie

Systemy szkolnictwa oparte na rodzimych kulturowych tradycjach i ideałach wychowawczych

O szkolnictwie polskim w Republice Litewskiej można mówić od 1951 r., kiedy to za rekomendacją Moskwy ówczesny rząd litewski oficjalnie zezwolił na otwarcie szkół z polskim językiem nauczania¹⁶. W pierwszej połowie tego dziesięciolecia w szkołach i klasach polskich uczyło się 27 tys. uczniów, co stanowiło 7% wszystkich uczniów Litwy¹⁷. Oparte na ideologii marksizmu-leninizmu nauczanie było obce polskiej tradycji wychowawczej i polskiej szkole, jak również błędne z punktu widzenia dydaktycznego. Jednak przebiegało w ojczystym języku pol-

¹⁵ Czartoryski Adam Kazimierz, *Prawidła moralne dla Szkoły Rycerskiej. Zbiór pism tyczących się moralney edukacyi wychowania Szkoły Rycerskiej*, drukiem N. Glücksberg Księgarz i Typograf Król. Uniwersytetu, Warszawa 1824.

¹⁶ *Švietimo ministerijos pranešimai vyriausybiniam ir Centriniam partiniams organams*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-762, ap. 6, b. 712, s. 184.

¹⁷ Kwiatkowski Józef, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, [w:] Sienkiewicz Jan (red.), *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, Wilno 2009, s. 12.

skim, a doświadczeni nauczyciele, w szczególności przedwojenni, znajdowali okazję do przekazania uczniom polskich tradycji i kultury.

Lata 60. i 70. ubiegłego wieku to lata powszechnej rusyfikacji. Sieć szkół z rosyjskim językiem nauczania rozrastała się w zaskakującym tempie, a liczba uczniów w klasach polskich, w wyniku konsekwentnej polityki państwa radzieckiego, zmniejszała się. Brak relacji oraz więzi z Macierzą pogłębiały proces wynarodowienia. W świadomości Polaków zanikały potrzeby i perspektywy nauczania dzieci w języku ojczystym.

Konstytucja 3 Maja rozbudziła w swoim czasie nadzieje, że rząd polski samodzielnie potrafi podnieść się z ruiny, w której się znalazł, a także wskrzesiła uczucia patriotyczne w wielu kręgach polskiego społeczeństwa. Zapoczątkowana w 1985 r. przez Michaiła Gorbaczowa *perestrojka* stała się katalizatorem przebudzenia świadomości narodowej w republikach radzieckich. Polacy na Litwie, w ślad za rodzimą (wielu przodków współczesnych Polaków na Litwie posiadało obywatelstwo II Rzeczypospolitej) *Konstytucją*, jako pierwsi w maju 1988 r. założyli Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie, które obudziło świadomość narodową i natchnęło do działania. Do szkół polskich zaczęli powracać uczniowie. Jeżeli wśród ogólnej liczby pierwszoklasistów w 1989 r. było 2,16% uczniów w klasach polskich, to w 1993 r. zwiększyła się ona podwójnie i stanowiła 4,23%¹⁸. Koncepcja przebudowy szkół narodowościowych, która pojawiła się na początku ruchu odrodzenia państwa litewskiego, a razem z nią idea przebudowy szkoły polskiej opartej na ścisłym powiązaniu z językiem ojczystym, narodową kulturą i tradycją, ugruntowaniu polskiej tożsamości narodowej, niestety, nie została urzeczywistniona, gdyż władze niepodległej Litwy zmieniły swoje pierwotne poglądy¹⁹. W polskim szkolnictwie na Litwie rozpoczęły się lata odgórnej lituanizacji.

Liczne reformy oświatowe²⁰, w większości zmierzające do likwidacji polskich szkół na Litwie i pomniejszenia wagi ojczystego języka pol-

¹⁸ Tamże, s. 15.

¹⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, *Įsakymas dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2002, nr 9-337, 26 I.

²⁰ *Įsakymas dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2002, nr 9-337, 26 I, pkt 11.8; Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2003, nr 71-3216, 18 VI; Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Įsakymas Dėl Vidurinio ugdymo programų akreditacijos kriterijų ir jos vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo*, „Valstybės

skiego, niekorzystnie wpływają na ogólną sytuację szkolnictwa mniejszości narodowych na Litwie. Ciągłe pogarszająca się sytuacja szkół polskich powoduje strajki, petycje, odezwy, wiece i inne działania społeczności polskiej oraz organizacji społecznych w celu zachowania polskiej szkoły narodowościowej²¹. Jednym z zadań edukacji w języku polskim na Litwie jest kształtowanie postaw tożsamości ucznia, bo przecież o tyle dziecko będzie się czuło szczęśliwe, na ile będzie wierzyło w swoje siły oraz jak potrafi uporać się z trudnościami²². Dobierając materiał kształcenia, pedagodzy szkół polskich na Litwie pomagają młodemu pokoleniu zrozumieć i określić swoją tożsamość, która często jest wielowarstwowa, jak określa profesor Krystyna Rutkowska²³. Postulat KEN skierowania oświaty w kierunku własnej kultury i ideałów wychowawczych dla Polaków na Litwie jest współcześnie jednym z podstawowych założeń i dążeń polskiej oświaty na Litwie.

Oświecenie ludu wiejskiego i ogólnodostępność nauki – to kolejny postulat KEN, który wydawałoby się w dobie obecnej został całkowicie spełniony, a jednak dla Polaków na Litwie jest nadal aktualny. Edukacja w języku ojczystym jest najistotniejszym czynnikiem wspierającym żywotność każdej grupy etnicznej. Jednak język mniejszości siłą rzeczy powoli jest wypierany przez język większości, a szybkość tego procesu zależy od decyzji rodziny o wyborze języka kształcenia najmłodszego pokolenia²⁴. Wówczas szkoła ogólnokształcąca w języku ojczystym staje się najważniejszym czynnikiem możliwości nabywania sprawności komunikacyjnych oraz zachowania ciągłości języka w następnym pokoleniu. Polacy mieszkający na Litwie mają tę świadomość, dlatego tak ważne było

žinios”, 2004, nr 39-1283, 13 III; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, *Įsakymas dėl Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategijos patvirtinimo*, „Valstybės žinios”, 2005, nr 63-2252, 19 V; Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatymas, nauja įstatymo redakcija nuo 2011, 1 VII, nr. XI-1281, 2011-03-17, „Žinios”, 2011, nr 38-1804; *Lietuvos švietimo koncepcija*, Vilnius 1992 i in.

²¹ Tarasiewicz Stanisław, *Uczniowie strajkują i modlą się w obronie języka polskiego*, „Kurier Wileński”, 2015, 2 IX; Kwiatkowski Józef, *Postulaty oświaty mniejszości narodowych na Litwie*, „Kurier Wileński”, 2012, 18 IV; Szejbak Mirosław w imieniu członków Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie, *List otwarty Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie*, „Kurier Wileński”, 2011, 17 X i in.

²² Dailydė Gintarė, *Žodžiai pranašai*, „Psychologija Tau”, 2009, lapkritis/gruodis.

²³ Butkiewicz Renata, *Polak po wileńsku czyli co nam w duszy gra*, <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-po-wilensku-czyli-co-nam-w-duszy-gra/>, 2.05.2020 [dost.: 10.10. 2020].

²⁴ Holmes Janet, *An introduction to sociolinguistics*, London 2001, s. 52.

i jest dla nich istnienie szkół z polskim językiem nauczania oraz możliwość kształcenia w nich dzieci. Nie ma ani teorii pedagogicznych, ani badań psychologicznych potwierdzających, że wyrwane ze swego organicznego środowiska: języka, kultury, zwyczajów siedmioletnie dziecko stanie się geniuszem, rozpoczynając naukę w nieużywanym na co dzień języku. Oddanie dziecka do szkoły z obcym językiem nauczania jest swoistym rodzajem gwałtu nad osobowością dziecka. Pozbawienie możliwości korzystania z języka ojczystego tworzy w tożsamości wyrwę przerażającą się z czasem we wstydlive piętno, a co za tym idzie – potęgowanie psychologicznego napięcia i frustracji u młodych ludzi.

Konstytucja przedstawiała wizję państwa o racjonalnym i sprawnym modelu rządu. Rządu, którego celem jest „dobro powszechne”, „ugruntowanie wolności”, „ocalenie ojczyzny”²⁵. Wprowadzała trójpodział władzy, który był obecny wcześniej, jednak to w *Konstytucji* ta zasada odwoływała się do wolności obywatelskiej i równowagi władzy. Gdyby w dobie obecnej na Litwie, po wiekach wspólnoty łączącej Wielkie Księstwo Litewskie i Rzeczpospolitą zabrakło możliwości kształcenia się w polskim języku ojczystym dla tych, którzy tego pragną, postulaty KEN powszechności i możliwości kształcenia oraz *Konstytucji* o wolności obywatelskiej byłyby mocno zachwiane. Dlaczego demokratyczna Litwa tak uporczywie zmierza do likwidacji polskiego szkolnictwa – nie jest zrozumiałe.

Waga czynnika finansowego w czasie reform

KEN rozpoczynała swoje reformy w czasie kryzysu finansów państwa, a przekazane na jej działalność dobra jezuickie okazały się niewystarczające²⁶, dlatego też Komisja zwróciła szczególną uwagę na możliwości finansowe państwa przy podjęciu większych reform w systemie oświaty.

Pierwsze dziesięciolecie niepodległej i samorządowej Litwy uwarunkowały diametralnie sprzeczne czynniki. Kryzys ekonomiczny, wzrost bezrobocia, drastyczne ubożenie warstw społecznych jak i skarbu państwa – z jednej strony, z drugiej – zapotrzebowanie na nowe technologie,

²⁵ Grześkowiak-Krwawicz Anna (oprac.), *Konstytucja 3 maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z Archiwum Sejmu Czteroletniego*, wyd. Muzeum Łazienki Królewskie, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2018, s. 33.

²⁶ Grabski Władysław Maria, *Pierwszy budżet Komisji Edukacji Narodowej 1773–1776*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1975, nr 18, s. 3–38.

wykwalifikowaną kadre, badania naukowe i zwiększone nakłady na edukację. Stawiane przez system edukacyjny wyzwania znalazły się w rażącej sprzeczności z możliwościami finansowymi państwa. W wyniku tego w 1990 r. na Wileńszczyźnie nastąpiło zróżnicowanie podporządkowania szkół – polskie, rosyjskie szkoły i większość litewskich szkół nadal finansowały skromne budżety samorządowe, zaś niektóre szkoły litewskie – utrzymywał rząd²⁷. W miejscowościach, gdzie już istniały szkoły z polskim językiem nauczania, rząd wziął pod opiekę wybrane placówki litewskie lub budował nowe z istotnie wyższym finansowaniem i wyposażeniem, aby stanowiły alternatywę dla mniejszości narodowych. Była to zachęta do rezygnacji z podjęcia nauki w szkole polskiej, gdyż szkoły rządowe odnawiano, wyposażano w nowoczesny sprzęt lub budowano nowe, a samorządowe szkoły, nie mając takich możliwości finansowych, nie mogły oferować podobnego standardu materialnego. Do 2000 r. podlegające samorządom szkoły polskie otrzymywały około 3 litów (ówczesna jednostka monetarna Litwy) na posiłek dla jednego ucznia, podczas gdy szkoły litewskie, będące w gestii powiatów, miały do dyspozycji 4,5 lita na jednego ucznia²⁸. Uczniowie szkół polskich nie mają podręczników! Do 1994 r. szkolne podręczniki ukazywały się regularnie, chociaż ze względów finansowych i słabej organizacji – z opóźnieniem lub niedostatecznej ilości. W styczniu wymienionego roku Kolegium Ministerstwa Oświaty i Nauki RL podjęło uchwałę, która nakazywała zaprzestanie wydawania podręczników w języku polskim i zastąpienie ich słownikami polsko-litewskimi²⁹. Uchwałę odwołano, ale wydawanie podręczników w języku polskim znacznie się zmniejszyło – w roku szkolnym 2000/2001 ukazało się 5 nowych pozycji z listy 19 obowiązkowych³⁰. Argument – wydawanie podręczników w językach mniejszości jest droższe i nieopłacalne, a dzieci szkół polskich mogą uczyć się z podręczników litewskich. Podręczniki tłumaczone z języka litewskiego na język polski

²⁷ Mincewicz Gabriel Jan, *Problemy oświaty w rejonach Litwy Wschodniej*, referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji „Oświata w środowisku wielokulturowym – doświadczenia krajów Europy” w Wilnie 29–30 listopada 2007 r., <http://www.tygodnik.lt/200750/ng3.html> [dost.: 12.10.2021].

²⁸ Bekisz Adam, *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska”, 2000, nr 1, s. 15.

²⁹ Trinkūnas Dainius, *Co oczekuje polską szkołę na Litwie*, „Kurier Wileński”, 1994, nr 120.

³⁰ Lisiewicz Janina, *Podręczniki potrzebne na „wczoraj”*, „Magazyn Wileński”, 2000, nr 3.

są dwukrotnie droższe. Władze oświatowe republiki nie pokrywają natomiast różnicy w kosztach wydawania podręczników w języku litewskim i polskim. Tę różnicę zmuszeni są pokrywać rodzice uczniów szkół polskich z własnych środków. Szkoły polskie znajdują się w znacznie gorszej sytuacji finansowej, ponieważ „koszyczek ucznia” dla szkół polskich w porównaniu ze szkołami litewskimi jest większy o 10%, podczas gdy realne wydatki na funkcjonowanie szkoły polskiej w porównaniu z wydatkami na funkcjonowanie szkoły litewskiej³¹ są wyższe o 40% na wsi i 30% w mieście.

Reformy oświatowe współczesnej Republiki Litewskiej mają luki finansowe, które w szczególności dotkliwie widoczne są w szkolnictwie polskim. Każde państwo, wprowadzając reformy w oświacie, winno być przygotowane na równe ich finansowanie, a nie zależne od narodowości uczniów.

Uspołecznienie zarządzania szkolnictwem

Polskie szkoły na Litwie nie są pozostawione jedynie na łasce rządu republiki. Murem za nimi stoi rodzima *Macierz Szkolna*. Po odzyskaniu przez Litwę niepodległości 11 marca 1990 roku, już po ośmiu miesiącach, tegoż dnia założone zostało Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich *Macierz Szkolna*, które promuje i kształtuje pozytywny wizerunek szkoły polskiej w litewskim systemie edukacyjnym. Priorytetowym zadaniem Stowarzyszenia jest zachowanie pełnej szkoły średniej od klasy 1 do 12 w języku ojczystym. Jednoczy ono ponad 1 300 nauczycieli i wychowawców przedszkoli, aktywizując nauczycielskie i uczniowskie środowisko poprzez organizację licznych olimpiad, konkursów i festiwali, kolonii i szkoleń. Jest strażnikiem polskiej mowy, kultury i tradycji na Litwie.

W decentralizowaniu zarządzania oświatą na Litwie pomaga również Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie³², powstałe na gruncie rodzicielskich komitetów szkolnych. W dn. 2 września 2011 r. na Wileń-

³¹ Mackiewicz Michał, *Alternatywny raport Związku Polaków na Litwie oraz Polskiej Macierzy Szkolnej, pozarządowych społecznych organizacji mniejszości narodowych*, „Tygodnik Wileńszczyzny”, 2007, <http://www.tygodnik.lt/200752/ng4.html> [dost.: 20.9. 2021].

³² Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie – ruch społeczny, który spontanicznie zawiązał się podczas przyjmowania litewskiej ustawy o oświacie w 2011 r. Przedstawiciele Forum przekazali na ręce pani prezydent, przewodniczącej Sejmowi RL, premiera oraz ministra ds. nauki i oświaty petycję z ponad 60 tys. podpisami o powstrzymanie niekorzystnych zmian w oświacie mniejszości narodowych na Litwie.

szczyźnie odbył się jednodniowy „strajk pustych ławek” nawiązujący do strajku sprzed 100 lat polskich dzieci z Wrześni, które protestowały przeciwko germanizacji polskich szkół pod zaborem pruskim. Celem protestów rodziców i uczniów było odwołanie ustawy oświatowej z 17 marca 2011 r., w części ograniczającej w szkołach mniejszości narodowych nauczanie w języku ojczystym³³. W dn. 3 czerwca 2015 r. odbył się kolejny „strajk pustych ławek”. *Nasze postulaty, nasze pisma, prośby kierowane do władz Litwy zaczynając od samorządów a kończąc na prezydent, 60 tys. podpisów rodziców – nie odniosły skutku, więc jedyną formą protestu jest teraz strajk ostrzegawczy. Mamy nadzieję, że władze opamiętają się i usłyszą nasze postulaty* – mówiła radna miasta Wilna Renata Cytacka w przededniu strajku³⁴. Niestety, odpowiedź władz była zaskakująca razą: 8 czerwca 2015 r. do polskiej szkoły im. Władysława Syrokomli w Wilnie przybyły funkcjonariuszki policji w celu podjęcia procedury ukarania rodziców, którzy wzięli udział w ostrzegawczym „strajku pustych ławek” i nie posłali swoich dzieci do szkoły³⁵. Był to wyraz nie tylko wywierania presji, ale też zastraszania rodziców, administracji szkoły i uczniów. Takie działania są nie tylko haniebnne, ale też niezwykle w cywilizowanym, demokratycznym państwie. Rozwiązywanie problemów oświaty mniejszości narodowych na Litwie winno być uwol-

³³ W dn. 2 IX 2011 r. w szkołach polskich nie odbyły się lekcje – był to protest przeciwko dyskryminującym zapisom w przyjętej w marcu 2011 r. nowelizacji Ustawy o oświacie. W dn. 1 VI 2015 r. przed siedzibą Rządu Litwy odbył się wiec w obronie szkolnictwa w językach mniejszości narodowych. Podczas tej akcji organizatorzy – Komitety Strajkowe Szkół Polskich na Litwie i Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie – zapowiedzieli, że w szkołach odbędzie się strajk ostrzegawczy. Dwa dni później około tysiąca uczniów polskich szkół z Wilna i Wileńszczyzny wzięło udział w „strajku pustych ławek” i zamiast na lekcje udało się do wileńskiego kościoła Św. Ducha na mszę w intencji zachowania szkół polskich i rozwoju polskiej oświaty na Litwie. Łapszewicz Brygita, *Klasy w polskich szkołach były puste*, „Kurier Wileński”, 2022, 2 IX; Tarasiewicz Stanisław, *Uczniowie strajkują i modlą się...*, tamże; *Strajk „pustych ławek” w polskich szkołach na Litwie*, https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/492105_strajk-pustych-lawek-w-polskich-szkolach-na-litwie.html, 3 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].

³⁴ 3 czerwca – „Strajk pustych ławek”, <http://www.wilnoteka.lt/artikul/3-czerwca-quotstrajk-pustych-lawekquot>, 2 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].

³⁵ Cytacka Renata, *Nie pozwolimy na podrzędne traktowanie naszych dzieci*, <http://124.lt/pl/opinie-i-komentarze/item/73808-oswiadczenie-forum-rodzicow-szkol-polskich-na-litwie>, 9 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].

nione od wszelkich wpływów politycznych, o które również postulował w swoim czasie KEN.

Polska szkoła na Litwie jak nikt inny do przetrwania potrzebuje środków finansowych spoza budżetu państwa i samorządów. Takiego wsparcia udzielają przede wszystkim sami rodzice i społeczność polska na Litwie oraz Rzeczpospolita Polska. Niestety, działania rządu polskiego jak dotąd nie przyniosły pozytywnych rezultatów³⁶. Wspiera polskie szkolnictwo na Litwie natomiast Fundacja *Pomoc Polakom na Wschodzie*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów RP, Fundacja Wspierająca Oświatę Polską „Samostanowienie” i wiele innych organizacji finansowo i rzeczono, np. w postaci szkolnych wyprawek dla pierwszoklasistów. Między innymi dzięki temu szkoły polskie na Litwie są coraz lepsze i mają coraz wyższy jest odsetek maturzystów, którzy po ukończeniu szkoły dostają się na studia w kraju i za granicą³⁷.

Jedno jest pewne: nie można pozwolić na likwidację i zamknięcie szkół polskich na Litwie, które zawsze heroicznie niosły kaganek oświaty. Polska szkoła na Litwie jest gwarantem przetrwania w ojczyściej kulturze oraz poszanowaniu języka ojców dla każdego nauczyciela, rodzica i ucznia. Bo naród szkołą stoi, światłymi, mądrymi ludźmi.

Podsumowanie

Nowatorska działalność i doświadczenie członków Komisji Edukacji Narodowej nie tylko stworzyły możliwość proklamowania *Konstytucji 3 Maja*, ale z dużą siłą oddziaływały na reformatorów oświaty zarówno w XIX i XX w., jak również obecnie. Postulaty KEN jak najbardziej

³⁶ W dn. 4 IX 2011 r. na Litwę przybył ówczesny szef polskiego rządu. Donald Tusk spotkał się z premierem Litwy Andriusem Kubiliusem i rodakami w kościele w Ostrej Bramie. Po interwencji polskiego premiera został powołany polsko-litewski zespół ekspertów, który miał wypracować wspólną pozycję dotyczącą przyszłości szkolnictwa polskiego na Litwie. Odbłyło się kilka spotkań zespołu, niestety, ekspertom z Litwy i Polski nie udało się osiągnąć kompromisu. Problemy z ujednoczonym egzaminem z języka litewskiego i nauczaniem części przedmiotów w szkołach polskich po litewsku nadal są aktualne.

³⁷ W 2017/2018 r. szk. maturę zdobyło 818 uczniów, z nich 571 wstąpiło na studia wyższe, co stanowi 69,8% (z nich 10% studiuje za granicą). Zob. raport „Macierzy Szkolnej”: *Prowadzona jest ukierunkowana polityka na uszczuplenie oświaty polskiej na Litwie*, 2019, archiwum Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”.

aktualne są dla współczesnego szkolnictwa polskiego na Litwie. Informatyzacja i technologizacja współczesnego świata nie powinny mieć wpływu na to, żeby zapomnieć i nie pielęgnować słusznych tradycji naszych poprzedników z końca XVIII w. „*Niech dzieci znają ziemię, która ich karmi i nosi, dom, w którym mieszkają, chleb, który jedzą...*”³⁸ – to ważny postulat ze względu na kultywowanie tradycji, świadomość kulturową i kształtowanie tożsamości młodych obywateli zarówno Polski, jak i Polaków na Litwie, nie tylko w historii minionych wieków, ale również obecnie.

Proklamowane przez *Konstytucję 3 Maja* poczucie odpowiedzialności za dobro wspólne w dzisiejszym polskim szkolnictwie na Litwie jest przykładem zaangażowanej obywatelskiej postawy, wspólnej pracy zarówno nauczycieli, rodziców, organizacji społecznych, jak i władz, oczywiście narodowości polskiej. To, że do dzisiaj dzieci z rodzin polskich mogą uczyć się w swoim języku ojczystym, świadczy o normalności sytuacji, o szacunku do siebie, swej kultury i języka. Taki stan nie nastąpił samoistnie, jest to wynik pracy wszystkich zaangażowanych obywateli, którzy brali udział w wiecach w obronie oświaty, składali podpisy pod odezwaniami, bronili zerowego modelu szkoły narodowościowej – w której wszystkie przedmioty są wykładane w języku ojczystym.

Bibliografia

Druki zwarte, artykuły naukowe

- Bekisz Adam, *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska”, 2000, nr 1.
- Czartoryski Adam Kazimierz, *Katechizm Kadecki*, nakł. Michał Gröll, Warszawa 1774, źródło: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=45418> [dost.: 8.09.2021].
- Czartoryski Adam Kazimierz, *Prawidła moralne dla Szkoły Rycerskiej. Zbiór pism tyczących się moralnej edukacji wychowania Szkoły Rycerskiej*, Warszawa 1824.
- Grabski Władysław Maria, *Pierwszy budżet Komisji Edukacji Narodowej 1773–1776*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1975, nr 18, s. 3–38.
- Grzeškowiak-Krwawicz Anna (oprac.), *Konstytucja 3 maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z Archiwum Sejmu Czteroletniego*, wyd. Muzeum Łazienki Królewskie, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2018.
- Holmes Janet, *An introduction to sociolinguistics*, London 2001.
- Kołątaj Hugo, *Do Stanisława Malachowskiego, referendarza koronnego. O przyszłym sejmie Anonima listów kilka*, „List ósmy”, dnia 11 listopada 1788 r., <http://kody.miaistoliteratury.pl/b/hugo-kollataj> [dost.: 8.10.2021].

³⁸ Łukaszewicz Józef, *Historia Szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, Poznań 1850, s. 339.

Edukacyjne przesłanki i reminiscencje uchwalenia Konstytucji 3 Maja

- Kopaliński Władysław, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989.
- Kostkiewicz Teresa, *Oświecenie. Próg naszej współczesności*, Warszawa 1994.
- Krasnodębski Zdzisław, *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991.
- Kukulski Zygmunt (wyd. i wstęp), *Pierwiastkowe przepisy Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773–1776*, Lublin 1923.
- Kurowicki Jan, *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] Witold Tulibacki i Andrzej Moździerz (red.), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. J. Rusieckiego, Olsztyn 2005.
- Kwiatkowski Józef, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, [w:] Jan Sienkiewicz (red.), *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, Wilno 2009.
- Łukaszewicz Józef, *Historia Szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, Poznań 1850.
- Majewski Stanisław, *Reformy szkolnictwa w Polsce od XVIII do XX wieku i ich wpływ na kształt współczesnego systemu szkolnego*, „Studia Pedagogiczne Akademii Świętokrzyskiej”, 2003, t. 14, s. 97–118.
- Mincewicz Gabriel Jan, *Problemy oświaty w rejonach Litwy Wschodniej*, referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji „Oświata w środowisku wielokulturowym – doświadczenia krajów Europy” w Wilnie 29–30 listopada 2007 r., <http://www.tygodnik.lt/200750/ng3.html> [dost.: 8.10.2021].
- Müller Michael G., *Czy rozbiory uniemożliwiły wejście Polski na drogę nowoczesności?*, [w:] Andrzej Ajnenkiel, Janusz Kuczyński, Andrzej Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, Uniwersytet Warszawski – Program Badań i Współtworzenia Filozofii Pokoju, Warszawa 1990, s. 141–146.
- Raport „Macierzy Szkolnej”: *Prowadzona jest ukierunkowana polityka na uszczuplenie oświaty polskiej na Litwie*, 2019, archiwum Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”.
- Salmonowicz Stanisław, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1980, nr 23, s. 37–64.
- Urniał Jerzy, *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej. jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe”, 2020, t. 3, nr 1.
- Wołoszyn Stefan (wybór i oprac.), *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1, wyd. 2 zm., Kielce 1998.
- Zielińska Katarzyna, *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne”, 2016, vol. 40, nr 3, s. 37–45.

Artykuły prasowe

- Butkiewicz Renata, *Polak po wileńsku czyli co nam w duszy gra*, <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-po-wilensku-czyli-co-nam-w-duszy-gra/>, 2 V 2020 [dost.: 10.10.2020].

- Cytacka Renata, *Nie pozwolimy na podrzędne traktowanie naszych dzieci*, <http://124.lt/pl/opinie-i-komentarze/item/73808-oswiadczenie-forum-rodzicow-szkol-polskich-na-litwie>, 9 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].
- Dailydė Gintarė, *Žodžiai pranašai*, „Psichologija Tau”, 2009, lapkritis/gruodis.
- Kwiatkowski Józef, *Postulaty oświaty mniejszości narodowych na Litwie*, „Kurier Wileński”, 2012, 18 IV.
- Lisiewicz Janina, *Podręczniki potrzebne na „wczoraj”*, „Magazyn Wileński”, 2000, nr 3.
- Łapszewicz Brygita, *Klasy w polskich szkołach były puste*, „Kurier Wileński”, 2011, 2 IX.
- Mackiewicz Michał, *Alternatywny raport Związku Polaków na Litwie oraz Polskiej Macierzy Szkolnej, pozarządowych społecznych organizacji mniejszości narodowych*, „Tygodnik Wileńszczyzny”, <http://www.tygodnik.lt/200752/ng4.html> [dost.: 8.10.2021].
- Strajk „pustych ławek” w polskich szkołach na Litwie, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/492105,strajk-pustych-lawek-w-polskich-szkolach-na-litwie.html>, 3 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].
- Szejbak Mirosław w imieniu członków Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie, *List otwarty Forum Rodziców Szkół Polskich na Litwie*, „Kurier Wileński”, 2011, 17 X.
- Tarasiewicz Stanisław, *Uczniowie strajkują i modlą się w obronie języka polskiego*, „Kurier Wileński”, 2015, 2 IX.
- Trinkūnas Dainius, *Co oczekuje polską szkołę na Litwie*, „Kurier Wileński”, 1994, nr 120.
- 3 czerwca – „Strajk pustych ławek”, <http://www.wilnoteka.lt/artykul/3-czerwca-quotstrajk-pustych-lawekquot>, 2 VI 2015 [dost.: 20.09.2021].

Akty prawne

- Įsakymas dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2002, Nr 9-337, 26 I, pkt 11.8.
- Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2003, nr 71-3216, 18 III.
- Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatymas, nauja įstatymo redakcija nuo 2011-07-01, nr XI-1281, 2011-03-17, „Žinios”, 2011, nr 38-1804.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, *Įsakymas dėl Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategijos patvirtinimo*, „Valstybės žinios”, 2005, nr 63-2252, 19 V.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, *Įsakymas dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų*, „Valstybės žinios”, 2002, nr 9-337, 26 I.
- Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Įsakymas Dėl Vidurinio ugdymo programų akreditacijos kriterijų ir jos vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo*, „Valstybės žinios”, 2004, nr 39-1283, 13 III.
- Lietuvos švietimo koncepcija*, Valstybinis leidybos centras, Vilnius 1992.
- Švietimo ministerijos pranešimai vyriausybiniam ir Centriniam partiniams organams, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-762, ap. 6, b. 712, s. 184.

The Commission of National Education and the Constitution of 3 May – the Influence of Reforms on Contemporary Polish Education in Lithuania

Summary

The Polish-Lithuanian Commonwealth that in the 18th century was considered as one of the largest European countries, did not come up to the countries of Western Europe either in the level of economic or political development. The proper education of noble young people became the most important task, which resulted in the establishment of the Commission of National Education in 1773 – the first central, secular educational authority. The main goal of the Commission was to strengthen the state and implement the rule of law by educating a generation of people who would not reach their private interests over the common good of their homeland. The proclamation of the Constitution of 3 May was influenced by special people, i.e., Stanisław August Poniatowski, the king who perceived the education of young people as the only way to get the country out of backwardness, Hugo Kołłątaj, Grzegorz Piramowicz, Ignacy Potocki, and others. The reforms and the Constitution of 3 May were strongly influenced by science and education development after the establishment of the Commission of National Education.

Today, Poles in Lithuania pay attention to the most important purpose of the Constitution, which is the government's care about "common good", "hardening the freedom" and "salvage the homeland". This aim is expressed in the activity to benefit Polish education and bring up children in their native language. The Commission of National Education advises teachers within its regulations, focused on the importance of the motherland and native home. This is a fundamental postulate due to the cultivation of traditions, cultural awareness, and formation of the identity of young citizens not only in Poland but also of Poles in Lithuania at present.

Keywords: Commission of National Education, the Constitution of 3 May, reforms, Polish education in Lithuania

Komisja Edukacji Narodowej i Konstytucja 3 Maja – wpływ reform na współczesną oświatę polską na Litwie

Streszczenie

Należąca do największych państw europejskich Rzeczpospolita w XVIII w. nie dorównywała krajom zachodniej Europy ani poziomem rozwoju ekonomicznego, ani politycznego. Należyte kształcenie młodzieży szlacheckiej stało się najważniejszym zadaniem, które zaowocowało powstaniem w 1773 r. Komisji Edukacji Narodowej – pierwszej centralnej, świeckiej władzy oświatowej. Głównym celem działalności KEN było wzmocnienie państwa, zaprowadzenie w nim praworządności poprzez wychowanie pokolenia ludzi niewynoszących swych prywatnych interesów ponad dobro ojczyzny. W przypadku spuścizny KEN na proklamowanie Konstytucji 3 Maja znaczenie mieli ludzie o szcze-

gólnych osobowościach: król Stanisław August Poniatowski, który w nauce młodzieży widział jedyną drogę do wydobycia kraju z zacofania, Hugo Kołłątaj, Grzegorz Piramowicz, Ignacy Potocki i inni. Na ducha reform i ducha Konstytucji 3 Maja największy wpływ wywarła nauka i oświata rozwijane po utworzeniu Komisji Edukacji Narodowej.

Współcześnie Polacy na Litwie w szczególności proklamują najważniejszy cel *Konstytucji*, którym był rząd dbający o „dobro powszechne”, „ugruntowanie wolności” i „ocalenie ojczyzny”. Wyrażają to w działaniach na rzecz polskiego szkolnictwa i wychowania dzieci w języku ojczystym. KEN, udzielając rad nauczycielom w swoim przepisach, mówiło o ważności swojego kraju i domu rodzinnego. Fundamentalny to postulat ze względu na kultywowanie tradycji, świadomość kulturową i kształtowanie tożsamości młodych obywateli nie tylko Rzeczypospolitej, ale też Polaków na Litwie, nie tylko w historii minionych wieków, ale również obecnie.

Słowa kluczowe: Komisja Edukacji Narodowej, Konstytucja 3 Maja, reformy, szkolnictwo polskie na Litwie